

TOOLKIT

veldwerkboekje

Educatie

*Filmen/documenteren om te leren
over immaterieel erfgoed*

Immaterieel erfgoed en vakmanschap documenteren door film

Het (audiovisueel) documenteren van een erfgoedpraktijk (en dus ook verschillende soorten vakmanschap) is op zichzelf ook **een manier van borgen**. Het draagt bij tot de toekomstbestendigheid van dit erfgoed: informatie wordt vastgelegd en bewaard, wat relevant kan zijn voor toekomstige borgingsacties*. Toch is het nodig om eerst goed stil te staan bij de motivatie voor het maken van een video.

Begin met de vraag waarom je een praktijk wilt filmen of documenteren: Wat is je doel? Van waar komt je interesse om een vakmanschap of immaterieel erfgoed te filmen of te documenteren? Wat wil je met deze film bereiken? Het antwoord op deze vragen bepaalt de verdere aanpak en documentatiemethode.

Je kan film bewust inzetten als middel om:

- **bewustzijn te vergroten** en erfgoed **te promoten bij het brede publiek**
- **te onderwijzen**, zodat men een **beter begrip krijgt** van het vakmanschap of immaterieel erfgoed
- **kennis over te dragen** aan iemand die de praktijk actief kan voortzetten
- **onderzoek te doen** naar verschillende aspecten van levend erfgoed
- het erfgoed **te identificeren en te inventariseren** waarbij je eerst de basisaspecten ervan in kaart brengt, wanneer je nog niet besloten hebt waarvoor de film dient

Elk van deze doelen, of functies, vereist een andere manier waarop je een praktijk gaat filmen.

De verschillende functies van het documenteren van immaterieel erfgoed

De toolbox 'Focus Vakmanschap: levend erfgoed documenteren' gebruikt de term 'functies' voor **de verschillende einddoelen die een film(project) kan vervullen**. Zo kan je bijvoorbeeld knowhow en vaardigheden van een erfgoedpraktijk als tutorials filmen om overdracht te verzekeren, of kan je een wervende trailer filmen ter promotie ervan.

Verschillende 'functies' **vereisen daarom verschillende aanpakken of filmmethodes**. Het is dus nodig om **eerst vast te leggen wat het einddoel van de video is** voor je aan het filmen begint.

- Identificeren en inventariseren
- Presenteren
- Communiceren
 - Bewustmaken en sensibiliseren
 - Educatie en onderwijzen
- Transmissie/overdracht
- Onderzoeken

Participatie is key

Ook al zijn de filmmethodes verschillend, **participatie is als overkoepelend principe** belangrijk in elke context en aanpak. Als initiatiefnemer of begeleider zorg je ervoor dat je erfgoedbeoefenaars en gemeenschappen vanaf het begin betrekt bij alle stappen in het proces, dat je zorgvuldig plant, afsprekt over het toegankelijk maken en het delen van het materiaal en de kennis die in beeld komen via de film, enzovoort.

Iedere activiteit en keuze rond het borgen van levend erfgoed, hoort te vertrekken vanuit **de vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming van de betrokken beoefenaars**. Dit is een belangrijk ethisch principe dat de UNESCO 2003 Conventie voor het borgen van levend erfgoed vooropstelt.

* Zie het lexicon op de achterkant van dit veldboekje.

WAARVOOR DIENT DEZE FUNCTIE?

Het presenteren en communiceren van cultureel erfgoed speelt een grote rol in het borgen ervan.

Dankzij presentatie, communicatie en toeleiding wordt een breder publiek - dat vaak niet vertrouwd is met de praktijk of het ambacht - geïnformeerd over cultureel erfgoed en wordt het toegankelijk gemaakt voor een breder publiek.

De 'Toolbox Focus Vakmanschap' omvat twee types van presentatie- en communicatieactiviteiten, die als borgingsmaatregelen* i.k.v. de UNESCO 2003 Conventie van groot belang zijn voor de brede implementatie:

1. **Bewustmaken en sensibiliseren**
2. **Educatie**

Deze toolkit buigt zich over de functie 'Educatie' en heeft betrekking op leren, zowel in formele als niet-formele contexten.

Educatie en onderwijs zijn van vitaal belang voor zowel de ontwikkeling van samenlevingen, als voor de persoonlijke groei van elk individu - in het bijzonder van kinderen en jongeren/jongvolwassenen. Het integreren van levend erfgoed in educatie en in het onderwijs geeft kinderen een gevoel van identiteit, samenhang en trots.

Educatie speelt ook een cruciale rol in het verzekeren van de toekomstbestendigheid van levend erfgoed. **Leren over het erfgoed** dat wordt beoefend en gekoesterd in de gemeenschappen, groepen en contexten waarin je bent opgegroeid, **vergroot de kans dat er in de toekomst voor zal worden gezorgd.**

Audiovisueel documenteren voor educatieve doeleinden houdt een filmproductie in die **een breder publiek** wil bereiken en die op een **zeer duidelijke en verklarende manier** wil informeren over verschillende kenmerken van het vakmanschap of het immaterieel erfgoed.

* Zie het lexicon op de achterkant van dit veldboekje.

METHODE: BESCHRIJVENDE DOCUMENTAIRE

Om het bredere publiek te informeren, heb je een duidelijke, algemene beschrijving nodig van het vakmanschap/erfgoed. Hiervoor kan je de methodiek van de 'beschrijvende documentaire' hanteren.

Deze filmmethode wordt gekenmerkt door het voorstellen **van een specifiek standpunt over een onderwerp**, waarbij **een verteller** vaak rechtstreeks tot de kijker spreekt en **uitlegt wat er op het scherm wordt gepresenteerd.**

De film zal mogelijk ook **een algemene inleiding** bevatten die het erfgoed uitlegt, alsook de bijhorende **functies, geschiedenis, hedendaagse betekenis en waarden.** In het geval van levend erfgoed zou **de voice-over**, die zo typisch is voor beschrijvende documentaires, idealiter **vervangen worden door stemmen van de beoefenaars van de praktijk** en de bredere gemeenschap.

Beschrijvende documentaires bevatten vaak **divers beeldmateriaal** om hun standpunten te ondersteunen, vergeet dus niet om gebruik te maken van **archiefmateriaal en/of privé- of openbare beelden** om de geschiedenis van het erfgoed in kwestie of de relatie tussen de beoefenaars ervan beter te duiden.

AANBEVELINGEN VAN DE FILMMAKER

De volgende aanbevelingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het project 'Focus Vakmanschap', waarbij een professionele filmmaker nauw samenwerkte met erfgoedprofessionals en -beoefenaars.

Het intensief en collaboratief filmproces impliceert **veel werkuren** en **een stevig budget**.

Ook wanneer je minder tijd of budget hebt, kan je het advies hieronder aanpassen en toespitsen op je eigen context en mogelijkheden.

PREPRODUCTIE

Vooronderzoek

- Verken het vakmanschap of de erfgoedpraktijk. Ontwerp een ruwe versie van het script met daarin de manier waarop je de inhoud van de beschrijvende documentaire wilt opbouwen.
- Zoek één of meer vertegenwoordigers voor elk aspect van het vakmanschap of de praktijk die je wilt opnemen.

Contactopname en bespreking aanpak

- Neem contact op met deze vertegenwoordigers en introduceer jezelf en je intenties om de praktijk of het vakmanschap te capteren. Zoek uit of zij de geschikte vertegenwoordigers zijn voor dat specifieke aspect, en of ze bereid zijn om deel te nemen aan het filmproces.
- Luister of de vertegenwoordigers goede sprekers zijn en helder kunnen vertellen.
- Update het ruwe script o.b.v. de verzamelde informatie.
- Nodig alle vertegenwoordigers uit voor een 'productiemeeting' op een locatie die een band heeft met het vakmanschap/de praktijk. Bespreek het ruwe script en verzamel feedback van iedereen. Zorg ervoor dat je het samen eens bent over de aanpak en maak praktische afspraken.
- Herzie het ruwe script tot een meer gedetailleerde versie o.b.v. de input van de productiemeeting en besteed bijzondere aandacht aan de voice-over van de beoefenaars. Dit moet niet letterlijk uitgeschreven zijn (je wilt het spontaan houden), maar ga wel voor jezelf goed na wat er allemaal verteld moet worden.
- Stuur het script naar alle betrokkenen voor laatste opmerkingen en feedback.

plan het filmen

- Verwerk het commentaar en begin met het vertalen van het script naar een 'shotlist'.
- Analyseer de shotlist, herschik en groepeer de opnamen in logische film-segmenten (scenes).
- Probeer de film-segmenten te combineren en ordenen in een werkbaar (ruw) tijdschema.
- Communiceer de shotlist en ruwe tijdschema's met alle betrokkenen en plan het filmen in.

Zorg ervoor dat je tijdig contact opneemt met archiefinstellingen als je archiefmateriaal wilt gebruiken! Het vereffenen van rechten en het betalen van vergoedingen voor het gebruik van dit materiaal neemt meestal enige tijd in beslag.

PRODUCTIE

voor het filmen

- Maak een opnameschema en volg het zo strikt mogelijk op, maar behoud ook marge voor onverwachte situaties.
- Bespreek hoe de beoefenaars precies te werk zullen gaan om het filmmateriaal goed op te zetten (zie verder). Ga ook na of er herhaalde handelingen zijn.
- Neem enkele dagen vóór de eigenlijke opname contact op met alle betrokkenen om te bevestigen dat alles plaats vindt zoals besproken.
- Begin vroeg genoeg en laat een marge in je tijdschema voor onverwachte situaties.

tijdens het filmen

- Gebruik de shotlist en de ruwe tijdschema's om alle opnames te maken.
- Besteed bijzondere aandacht aan de opnames van de voice-over (indien aanwezig) met één of meer van de beoefenaars, aangezien deze de 'lijm' zijn in het montageproces. Gebruik indien mogelijk een draadloze lavalier microfoon en/of een externe richtmicrofoon voor het opnemen van de stemmen.
- Heb geen schrik om dezelfde vragen opnieuw te stellen als je denkt dat het verhaal niet helder of duidelijk genoeg verteld is. Maak duidelijk aan de geïnterviewde(n) dat dit heel normaal is.

POSTPRODUCTIE

montage van de beelden (editen)

- Isoleer alle bruikbare opnames van de voice-over door de beoefenaar op één tijdlijn.
- Plaats deze shots/quotes in de volgorde van het script.
- Geef elke opname/quote wat ruimte ervoor en erna.
- Bouw de montage op met al het andere materiaal dat nodig is om te illustreren wat er wordt gezegd.
- Verfijn de montage door shots te knippen, toe te voegen en bij te snijden.

overleggen en afronden

- Exporteer een voorbeeldbestand van de voltooide montage en overleg met alle betrokken partijen om feedback te verzamelen voordat je de video afmaakt.
- Verwerk het commentaar en finaliseer de video met beeld en geluid
- Zorg ervoor dat je alle deelnemers vermeldt, evenals de benodigde informatie wanneer je archiefmateriaal gebruikt.

TIP! Is filmen nieuw voor jou? Bekijk onze 'stap-voor-stap handleiding voor filmen' via het scannen van de QR-code!

Brussels grondwitloof kweken

PRAKTIJK
VOORBEELD

CAG (Centrum voor Agrarische Geschiedenis), **'t Grom** (Belgisch Groenten Museum) en **Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed** werkten in het traject 'Teeltselectie' samen met een aantal boeren-vermeerderaars om het vakmanschap van teeltselectie te documenteren met oog op **sensibilisering** (Zie toolkit '[Bewustmaken en sensibiliseren](#)').

Daarbij werd er binnen dat traject gewerkt met een audiovisuele productie over educatie voor het vakmanschap van gewasselectie, met een casestudy over het Brussels grondwitloof.

© Femke Den Hollander

Context

Teeltselectie gaat om telkens opnieuw uitzaaien en met het getrainde oog van de boer-vermeerderaar de planten voor het zaad te selecteren op de gewenste eigenschappen. Het is echt een stiel apart. Vandaag is teeltselectie bijna volledig in handen van grote bedrijven, maar dat leidt tot een sterke afname van de diversiteit. Daarom zijn de bovenstaande partners deze kennis en kunde gaan documenteren, borgen en een duurzame toekomst geven.

De boeren-vermeerderaars hebben daarbij elk een eigen

focus: sommigen hebben een professioneel doelpubliek terwijl anderen mikken op hobbytuinders en moestuiniers.

Door het vakmanschap van teeltselectie samen met, door en voor de erfgoedgemeenschap in beeld te brengen, zetten ze in op meer erfgoedbewustzijn van de telers én van een breder geïnteresseerd publiek zoals bv. moestuiniers.

Aanpak

Voortraject

Tijdens een **overleg** in het kader van het opvolgen van de borging van de grondwitloofteelt, een element dat sinds 2013 op de Inventaris Vlaanderen staat, uitten de grondwitlooftelers een **grote ongerustheid**.

Er is een reële angst dat het Brussels grondwitloof en de zaadteelt verloren zou gaan bij jonge telers. Er wordt weinig gekozen voor eigen zaadteelt, wegens extra werk. Jonge telers kiezen vaak voor hybride zaden.

Een deelname aan het project Focus Vakmanschap en het maken van een **aparte documentaire over de zadenteelt en teeltselectie van het Brussels Grondwitloof** kon meteen op enthousiasme rekenen. Enkele enthousiaste telers werden aangesproken en engageerden zich om deel te nemen. Een **ruw productieplan** werd opgemaakt dat het **seizoensgebonden karakter** en de verschillende stappen van deze immaterieel-erfgoedpraktijk volgde.

Maakproces filmen

Het filmen zelf gebeurde volgens de seizoenen en het ritme van de gemeenschap.

Dit bracht meerdere **uitdagingen** met zich mee:

1. **De praktijkbeoefenaars hebben een druk en seizoensgebonden schema.**
Zij kunnen daardoor op voorhand geen definitief filmschema afspreken.
2. **De seizoensfactor:** om de vaardigheden en de praktijk van de gewasselectie te documenteren, moesten het seizoensverloop van de gewassen worden bijhouden. De draaidagen liggen dan weken uit elkaar.
3. **De weersomstandigheden.** Regen of droogte, het weer beïnvloedde (last-minute) de plannings van de boeren-vermeerderaars.

Afwerking

Na het afwerken van het documentatieproces werd de **educatieve documentaire 'Brussels Grondwitloof: zaden van eigen kweek'** opgemaakt in context van de casestudy rond het Brussels Grondwitloof.

Ook werd er **een pop-up expo 'Teeltselectie? Een vak apart!'** ontwikkeld en wordt in het academiejaar 2023-2024 met studenten in de lerarenopleiding wordt gewerkt aan het ontwikkelen van **een educatief pakket**.

© Femke Den Hollander

Ervaringen van de filmmaker

"Agrarische professionals zijn meestal te vinden op hun velden of aan het werk. Dit was de factor die het filmproces uitdagend maakte. De tijd om te filmen was beperkt omdat de beoefenaars het ontzettend druk hadden. Het plannen van de opnamedagen en het vasthouden aan dit schema was een uitdaging voor alle betrokkenen."

- Alexander Kerkhof, *Feathers on Wings*, filmmaker voor project Focus Vakmanschap

Aanrader

Een educatieve documentaire vergt uitleg en demonstratie. Spreken in wervende taal is drempelverlagend voor kijkers, maar komt vaak niet natuurlijk voor praktijkbeoefenaars.

De rol van educator is is immers moeilijk op te leggen. Je hebt mensen die van nature uit hun proces en denken helder kunnen uitleggen, anderen zijn verlegen of vergeten dat er gefilmd wordt en focussen zich op hun taak.

Voel vanaf het begin aan wie van de erfgoedgemeenschap zich comfortabel genoeg voelt om (wervend) voor de camera te spreken en de rol van educator kan opnemen. Indien dit niet mogelijk is, kan je werken met **een voice-over**.

Conclusie

Een educatief of beschrijvend filmproject maken vergt vakmensen die een praktijk uitoefenen, maar ook mensen die kunnen uitleggen wat ze doen. De rol van educator aan de juiste persoon toeschrijven is een belangrijke stap in het proces, die je best in het begin kan vastleggen.

Het werken met seizoensgebonden praktijken vraagt voldoende flexibiliteit van de begeleidende erfgoedprofessionals en de betrokken filmmaker. Vaak zal de planning onderhevig zijn aan last minute veranderingen.

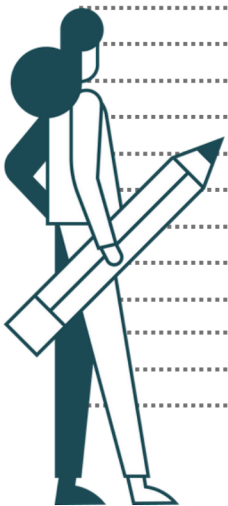

Bekijk hier de educatieve documentaire 'Brussels Grondwitloof: zaden van eigen kweek'!

NOTITIES

A series of horizontal dotted lines for writing notes, spanning most of the page width.

A series of horizontal dotted lines spanning the width of the page, intended for writing or drawing.

TOOLBOX FOCUS VAKMAN SCHAP

De Toolbox Focus Vakmanschap is een gids voor het filmen en borgen van vakmanschap en immaterieel erfgoed. Het werd ontwikkeld in het project 'Focus Vakmanschap'.

Het biedt een basismethodologie voor het audiovisueel documenteren van levend erfgoed, vakmanschap, vaardigheden en knowhow.

De toolbox richt zich eerst tot **erfgoedprofessionals** en andere **culturele bemiddelaars of begeleiders**, maar we hopen natuurlijk dat deze toolbox ook gebruikt wordt door **praktijkbeoefenaars** en **videomakers** die geïnteresseerd zijn in het filmen van levend erfgoed.

Om de "Toolbox Focus Vakmanschap" te bekijken, surf je naar www.toolboxfocusvakmanschap.be, of scan je de QR-code:

klein lexicon

immaterieel erfgoed

Immaterieel (cultureel) erfgoed zijn gewoontes, kennis en praktijken van vandaag, die mensen hebben meegekregen en graag willen doorgeven voor de toekomst.

borgen

Borgen betekent het immaterieel erfgoed een duurzame toekomst (helpen) geven.

borgingsacties

Het borgen, of de erfgoedzorg kan aangepakt worden via verschillende acties, bv. door de praktijk goed te documenteren, onderzoek, ... maar bovenal staat of valt het borgen van dit levend erfgoed altijd met het doorgeven van praktijken, vaardigheden en kennis aan nieuwe mensen. Bij elk van deze acties staat het initiatief of de betrokkenheid van de erfgoedgemeenschap voorop.

immaterieel-erfgoedpraktijk

Een immaterieel-erfgoedpraktijk omvat het beoefenen, uitvoeren van de praktijk (gebruiken, vaardigheden, technieken,...) zelf, maar tevens het zorgen dat die praktijk toekomst heeft (borgen).

erfgoedgemeenschap

De immaterieel-erfgoedgemeenschap wordt gevormd door de mensen en organisaties die bij het immaterieel erfgoed betrokken zijn en het graag (willen) doorgeven en toekomst geven. Ze doen dat door het erfgoed in praktijk te brengen of te ondersteunen: het kunnen beoefenaars zijn, deelnemers, toeschouwers, publiek, vrijwilligers, erfgoedorganisaties, enzovoort.

Immaterieel-erfgoedprofessional

Een erfgoedprofessional, of een immaterieel-erfgoedwerker, is iemand die in dienstverband de immaterieel-erfgoedwerking bij een cultureel-erfgoedorganisatie op zich neemt.

contact

Als je vragen hebt over de toolbox of piloottrajecten, kan je contact opnemen via het contactformulier op www.toolboxfocusvakmanschap.be/nl/contact.

We luisteren graag naar je opmerkingen en vragen.